

Dillerin Birlikteliği ve Çok Dillilik: Mardin Örneği

HADRA KÜBRA ERKINAY*

Giriş

Diller insanların kimliklerini oluşturan temel yapı taşlarıdır. Nasıl ki atom, maddenin; hücre insanın en küçük yapı taşıysa diller de kimliklerin, medeniyetlerin temel taşıdır. Medeniyetlerin yaşaması, toplumların var olması dil sayesinde. Dilin varlığı yaşam sebebidir. Dil, kendi yasaları olan, yaşayan, gelişen, zaman zaman da ölen, yok olan bir simgeler sistemidir. Dil, âdeta koruyucu bir müzedir, sağlam bir anıttır.

Dil, insanların duygu ve düşünce yapılarının oluşmasını sağlar ve oluşan bu yapıları biçimlendirir. Dilin etkili gücü sayesinde insanlar düşünür, iletişim kurar, öğrenir ve öğretirler. Bireyin çevresiyle kurduğu iletişim, onun toplumsallaşma sürecinin bir parçasıdır. İletişim de dil aracılığıyla gerçekleştiği için toplumsallaşma sürecinin belirleyicisi de dildir. Bireylerin ve toplumların kimliklerinin en önemli göstergesi olan dil, muhafaza edilmek durumundadır. Birey, doğup büyüdüğu ortamda öğrendiği

* Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Dili Bilim Dalı, Doktora Öğrencisi

dil ile -anadil- birlikte çeşitli nedenlerden ötürü başka dilleri de edinmektedir. Dünyadaki bütün çocukların konuştuğu dil farklı olsa da hepsinin dil öğrenme süreçleri evrenseldir. Çocuklarda dil öğrenme doğuştan vardır ancak her çocuk kendi çevresinde konuşulan dili, aile ortamındaki yaşantıları yoluyla doğal olarak öğrenmektedir (Yazıcı 1999:7-8). Çocuklar dünyaya geldiğinde onların en yakınındaki kişi annesidir ve ilk kez annesinin konuştuğu dilin sembolleri ile karşılaşır. Anneden edinilen dil, bireyin temel dili olur. Bireyin çocukluk çağında tanıştığı ilk dil olması nedeniyle ana dilin öğrenilmediği; edindiği ya da kazanıldığı hep tekrar edilir (Vardar 1988: 20). Anadili, bilinçli bir öğrenim olmaksızın edinilen dildir. Anadili, başlangıçta anneden ve yakın aile çevresinden, daha sonra da ilişkili bulunulan çevrelerden öğrenilen, insanın bilinçaltına inen ve bireyin bir toplumla en güçlü bağlarını oluşturan dildir (Aksan 1975: 285). İnsanlar arası ilişkinin yoğunlaştığı göz önünde bulundurulursa sadece ana dilini bilip konuşmak, monolingual kalmak yeterli olmamakta, en azından bir yabancı dil bilerek bilingual, iki yabancı dil bilerek trilingual olmaya büyük önem verilmektedir (Atabek 1994: 61). Coğrafi, tarihi, kültürel, dinî, ticari vb. birçok faktörün etkisiyle başka diller öğrenilir ve çok dillilik ortaya çıkar. Bütün bebekler dünyaya farklı dilleri öğrenmeye hazır olarak gelirler. Bunun nedeni farklı sesleri ayırt edebilme becerisine sahip olarak doğmalarındır (Şenkaya 2008). Her insan bir dili bildiğine göre ve mutlaka bu dilin bir şeklini (lehçe gibi) kullandığına göre bundan her insanın en azından başlangıç için “çok dilli” ve çok dilliliğin geliştirilmesi için belli bir potansiyele sahip olduğu söylenebilir.

Bu potansiyel iki şekilde ortaya çıkar: Birincisi bebeklik döneminden itibaren ebeveynlerin iki veya daha fazla dili aktif ola-

rak kullanmasıyla ki bu durum genellikle farklı ana dillere sahip anne-babaların çocuklarında görülür. İkincisi ise bebeklik döneminden sonra iki veya daha fazla dilin öğrenilmesiyle gerçekleşir. Ana dilin dışında öğrenilen dillerin aksansız, kusursuz ve akıcı öğrenilmesi için erken çocukluk dönemi “kritik dönemdir”. Çünkü beyindeki bilişsel işlevler yaş ilerledikçe zayıflar. 1-5 yaşları arasında öğrenilen diller, ana dilinin aksanını yansıtmaz. Çocuklar ana dilleri ile duygularını, algılarını ve düşüncelerini tam olarak anlatmayı başarabilir ve farklı olduklarını öğrenebilirlerse bunu başka dillerde de uygulayabilirler (Temel, Bekir 2005: 296). Bu sebeple öğretim yapılan bilim dalı ne olursa olsun çocuğun gelişmesi, yetişmesi ve başarısı ana dilden yararlanma yeteneğinin gelişmesine bağlıdır (Sağlam 1992: 26; Tezcan ve Erimer 1983: 7; Uygur 1984: 12). İnsan, düşüncelerini en iyi kendi anadili ile geliştirebilir. Düşünceyle anlatım birbirlerine sıkı bağlarla bağlıdır. Düşüncenin iyi ifade edilebilmesi, dilin ne kadar öğrenildiğiyle ilişkilidir. Anadilini kullanabilme becerisi çocuklara güven duygusu sağlar ve çocukların anlatım kabiliyetini güçlendirir. Anadilini iyi bilmek, dile hâkim olmayı ve dile hâkim olmak da düşünce hâkimiyetini sağlar. İleri yaşlarda öğrenilen dillerin dilbilgisi kurallarını uygulamak, anadilde yer almayan sesleri çıkartmak, kelimeleri doğru telaffuz etmek ve vurgulamak problemlili olabilmektedir.

Toplumların varlığı dil ile sürdürülebilir. Tarihte dillerini kaybeden toplumların benliklerini yitirdikleri, zamanla asimile oldukları ve nihayetinde silindikleri bilinmektedir. Hayat kaynağı olan dilin korunmak ve sürdürülmek istenmesi tabiidir. Bununla birlikte “yakın coğrafyalarda yaşayan insanların fiziksel ve ruhsal ihtiyaçlarının ortaya çıkardığı bir arada bulunma ve yaşama gereksinimi beraberinde iletişim zorunluluğunu da

getirmiştir. Sözlü ve yazılı iletişim farklı diller arasındaki alışverişini olağan hale getirmiş ve ilişki içinde bulunan diller birbirini etkilemiştir” (Nalbant 2009:1607). Dünyada yaklaşık 6000 dilin varlığı göz önünde bulundurulursa birçok ülkede birden fazla dilin konuşulduğu, birçok insanın birkaç dil ile temas halinde bulunduğu ortaya çıkar.

Örneğin Papua Yeni Gine’de 3, Nijerya’da 5, Kamerun’da 2, İsviçre’de 4, İtalya’da 7, Kanada’da 2 resmi dil vardır.¹ İngilizce ve Fransızca Kanada’nın resmî iki dilidir. Ancak bu gibi ülkelerde resmî dillerin yanı sıra azınlık dilleri de konuşulmaktadır. İki dilli ülkelerin yanında “çok dilli” ülkeler de vardır: Almanca, Fransızca, İtalyanca ve Romans İsviçre’nin resmî dilleridir.

Küreselleşen dünyada birlikte yaşama kültürü geleneği ile anadili dışında başka bir dil öğrenmek gereklilik ve gereksinim haline gelmiştir. Bu gereksinim en başta toplumlar arası ilişkilerin yoğunluk kazanmasıyla ve kitle iletişim araçlarının gelişmesiyle doğmuştur. Gelişmiş ülkelerde bu durumun bilincine varılmış ve bu doğrultuda eğitim programlarında -özellikle de erken yaşta yabancı dil derslerine- yer verilmiştir. Türkiye’de de eğitim sistemi içerisinde dinamik bir yapılaşma gereksinimi doğmuş ve bu yönde çalışmalar başlatılmıştır. Ünlü yazar/şair Goethe’nin “Başka dil bilmeyenin kendi dilinden haberi olmaz” ifadesi de anadili dışında dil öğrenmek için çaba gösterilmesi gerektiğini destekler niteliktedir.

Tek dillilik kaddedir, çok dillilik ise fırsattır. Her dil bir pencere kabul edilirse odaya girecek ışık, pencere sayısı arttıkça etrafa daha çok aydınlık saçar ve böylece dünya daha net algılanır. Modern zamanda çok dillilik, toplumların hafızasına olumlu

1. www.wikipedia.org/wiki/Resmi_dil (28 Şubat 2012 tarihinde erişildi).

değer olarak kazanmıştır. Siyasi, ekonomik çıkarlar üzerine tainılan tavır, dili ve kültürü etkilememiştir. Avrupa Birliği'nin, Birleşmiş Milletler'in, Avrupa Konseyi'nin, İnsan Hakları Sözleşmeleri'nin tüm dokümanlarında dil ve kültürle ilgili olumlu yaklaşımlar gözlemlenebilir. Bu doküman ve sözleşmeleri esas alan tüm kararlar, haklar, bildirimler, belirlemeler, projeler gibi tüm etkinliklerde diller ve kültürler insanlığın ortak mirası olarak yer tutarlar.

Dil İlişkileri

“İnsanlar topluluklar halinde yaşarlar. Toplu halde yaşayan insanlar arasında bildirişim kaçınılmaz bir ihtiyaçtır. Nitekim dil de insanın bu ihtiyacından doğmuştur. Aynı toplumun üyeleri arasında iletişim ve bildirişim nasıl bir ihtiyaç ve gereklilik, topluluklar, milletler arası iletişim ve bildirişim de bir ihtiyaçtır. Tarihte aynı coğrafyayı paylaşan, iç içe ya da yan yana yaşayan topluluklar arasında komşuluk, ticaret, turizm ve kültürel ilişkiler dolayısıyla dil ilişkileri de gerçekleşmiştir. Günümüzde çağdaş iletişim teknolojileri, dolayısıyla mesafe kavramı ortadan kalkmış, sadece yakın komşu ülkeler ve dilleri ile değil, dünyanın herhangi bir yerindeki diller ile de ilişkiler kurulabilmektedir. Diller arası ilişkide her dil bir diğerinden çeşitli unsurlar alır veya verir. Bu alışverişin temelinde ise iki ana öge vardır: “İhtiyaç/bilgi” ve “moda/özenti.” Bir dil diğer dillerden ihtiyacı dolayısıyla “bilgi alıntıları” yapabilir. Bilgi alıntıları alıcı dile yeni bir kavram getirir. Bu yüzden de genellikle kalıcı olurlar ve girdikleri dilin söz varlığı içinde uzun süre yaşayabilirler. Moda ve özenti alıntıları ise, bir ihtiyaçtan kaynaklanmayan ve alıcı dilin kavram dünyasına fazla bir şey katmayan alıntılardır. Bu tür alıntılar uzun ömürlü olmazlar, genellikle kısa bir süre için-

de kullanımdan düşer ve unutulurlar” (Karaağaç 2002: 97-100). Bilgi alış-verişi, iletişim ve paylaşımın artması, birlikte yaşam hareketi ile birlikte diller arası etkileşim artmış; dildeki ödünçlemeler dillerin birbirleriyle olan ilişkilerini yoğunlaştırmıştır.

Diller arası verintiler genellikle hâkim dilden öteki dillere şeklinde gerçekleşir. “Diller arası ilişkide alıntının yönü genellikle üst kültürden alt kültüre, yönetenden yönetilene, merkezden taşraya, üretenden tüketene doğrudur” (Karaağaç 2002: 103). Öteki diller baskın olan dilden sözcükler alıntılar; bu alıntılar kimi zaman kalıcı olurken kimi zaman da geçici olmaktadır.

Çok Dilliliğin Ortaya Çıkış Nedenleri

Birbirleri ile birlikte yaşayan farklı dil gruplarının diğer gruplar ile iletişim kurma ihtiyacı son derece tabiidir. “Birlikte yaşayan diller tıpkı kültür, inanış gibi birbirinden etkilenir. Çok dillilik, ekonomik ve ticari sebeplerden dolayı aynı platformda dilsel azınlıkların bulunduğu bölgelerde karşımıza çıkabilir. Mesela Britanya’da Galler bölgesinde yerel bir dil olan Brüttonca (bir Celtic dili) konuşulmasının yanı sıra Fransızca ve İngilizce konuşulmasını örnek gösterebiliriz” (Grosjean 1982:2). Bazı meslekleri icra edenlerde görülebilmektedir. “Mesela inşaat işçisi olarak göç eden İtalyanlar buldukları bölgeye bağlı olarak Fransızca veya İsviçre Almancası konuşmaktadırlar” (Grosjean 1982:3). Kimi zaman göçe bağlı olarak ortaya çıkan çok dillilik sosyal, ekonomik ve ticari nedenlere dayandırılabilir. “Göçmenler çalıştıkları iş yerlerinde yeni ülkelerinin dilini konuşurken aile ortamında ve yakın dostlarıyla ana dillerini konuşmaya ve korumaya devam etmişlerdir” (Grosjean 1982: 32). Ticaretle uğraşanlar ve iş adamları da seyahat ettikleri bölgelerde konu-

şulan dilleri de kendi dilleri gibi konuşabilme yeteneğine sahip olmuşlardır. Politik, dini, eğitim ve kültürel sebepler de birden fazla dilin konuşulmasına ortam hazırlamaktadır. Çıkış noktası ne olursa olsun insanların hareketliliği çok dilliliğin en önemli sebebidir.

Mardin’de Çok Dilliliğin Ortaya Çıkış Nedenleri

Mardin’e farklı tarihlerde farklı milletlerin yerleşmesi ve bu milletlerin birbirleriyle etkileşim halinde olmaları bölgede çok dilliliğin ortaya çıkmasını sağlamıştır. 1992 yılındaki verilere göre Arapça, Mardin ve Siirt ağırlıklı olmak üzere 400 bin kişi tarafından konuşulmaktadır. Turoyo ve Hertvince gibi lehçeleri ayrı ayrı değerlendirilen Süryanicenin Turoyo lehçesi ise Mardin yöresinde 3 bin civarında insanın anadilidir.² Buran’ın dil atlası (2009; bkz. Harita 1) ve Mardin merkezde yapılan ankette “Anadiliniz nedir?” sorusuna “Kürtçe” yanıtının da verilmesi Kürtçenin Mardin’de konuşulan dillerden biri olduğunun göstergesidir. Farklı etnik grupların varlığı anadili Türkçe olanların yanı sıra farklı dillerin de Mardin’de birlikte yaşamasını sağlamıştır.

Tarihini M.S. 500 yıllarına kadar dayandırabileceğimiz tarihî kent Mardin, önceleri kale kent olarak adlandırılmıştır (Sennett 1996). Klasik ve modern şehir tanımlarına uyan Mardin, klasik şehir tanımlarına göre belli bir nüfus yoğunluğu, çarşısı ve mahkemesi bulunan; modern şehir tanımlarına göre de farklı milletleri ve dilleri barındıran bir şehirdir (Faruki 1993). Eğitim-sel ve kültürel nedenlerden dolayı ana dili Arapça, Kürtçe veya

2. www.haberaktuel.com/turkiyede-kimler-hangi-dili-konusuyor-haberi-217928.html (20 Ağustos 2009 tarihinde erişildi.)

Süryanice olan bireyler resmî kurumlar ile eğitim-öğretimdeki dilin Türkçe olması nedeniyle öğrenim görmek ve resmî kurumlardaki işlemlerini halletmek amacıyla günlük hayata dâhil olmak isteyen bireyler Türkçeyi doğal olarak öğrenmektedirler.

Sosyal münasebetler ve ticari ilişkiler de Mardin'de çok dilliliğin ortaya çıkmasında önemli rol oynamıştır. Bireylerin şehirde din ve milliyet ayrımı olmaksızın bir arada yaşamaları, ana dilleri dışındaki dilleri öğrenmesini ve bu dilleri sosyal ilişkilerinde aktif olarak kullanmasını sağlamıştır. Arapların Kürt veya Türk, Kürtlerin Arap veya Türk gelin alması, komşuluk ilişkilerinin gelişmiş olması da çok dilli bir ortam oluşturmaktadır.

Bölgenin sınıra yakın olması hasebiyle komşu ülkelerle aynı zamanda bölgenin kendi içerisindeki ticari münasebetlerin sıklığı da çok dilli bireylerin sayısını arttırmıştır. İthalat-ihracatla uğraşanlarla birlikte şoförlerin, esnafın Kürtçe, Arapça ve Türkçeyi (irtibat halinde oldukları ülkelerin -Irak, Suriye, İran- farklı lehçeleri de dâhil) iyi bir şekilde konuşup bu dillerde iletişim kurabildikleri görülmektedir.

Bölge insanının ekonomik münasebetleri de çok dilliliğin ortaya çıkış nedenlerindedir. Kuyumculuk, gümüşçülük gibi sanatlarla uğraşan Süryanilerin bölgede konuşulan tüm dillerle birlikte turistlerle iletişim kurmak adına İngilizceyi de bildikleri görülür. Yine dericilik mesleğini sürdüren Süryaniler, bölge dilleri dışında iş gereği gittikleri İstanbul'da Rusçayı da öğrenmektedirler.

Dinî sebepler de çok dilli bireylerin yetişmesi için bir başka etkidir. Zira Mardin'de anadilleri Süryanice olduğu halde evde ve kendi aralarında başta Arapça olmak üzere Türkçe ve Kürtçe kullanmayı tercih eden Süryanilerin Süryaniceyi ayin, vaftiz, dua gibi dinî törenlerinde kullandıkları bilinmektedir.

Mardin'deki Arapların ve Kürtlerin genellikle Müslüman olması ve dinin dilinin Arapça olmasının etkisiyle Arapçaya gösterilen hususiyetin arttığı gözlemlenebilir.

Mardin ve Çok Dillilik

Mardin'de insanların duygu ve düşüncelerini farklı olarak anlatıp anlayabilmeleri bölgede birden fazla dilin işlevselliğine dikkat çeker. Televizyon, gazete, dergi gibi etkili kitle iletişim araçlarının yoğun bir şekilde kullanılması, genç nüfusun eğitim sürecine dâhil olması ve sosyal etkileşimin artması ile birlikte bölgede dillerin etkileşimini ve halkın bölge dillerine hâkim olmasını hızlandırmıştır.

Harita-1: Ahmet Buran, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun Dil Atlası

Ahmet Buran, yayınladığı Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun dil atlasında illere göre dillerin dağılımını vermiştir (Buran 2009). Her dilin illere göre dağılımı farklı renklerle belirtilmiştir. Haritanın genelini incelediğimiz zaman bölgede tek bir dilin kesin bir hâkimiyeti yoktur. Mardin ili içinde herhangi bir

dilin baskınlığı yoktur. Haritaya göre Mardin merkezde Türkçe, Arapça, Kürtçe; ilçelerde (özellikle Midyat, Nusaybin ve Derik'te) bu dillerin yanı sıra Süryanice, Keldanice ve Ermenice konuşulmaktadır. Haritaya göre Mardin'de Zazaca konuşulmamaktadır. Renklerin yoğunluğuna ve yayılışına göre Mardin'de Arapça, Kürtçe-Türkçe ve Süryanice konuşulmaktadır. Bu sıralanış etnik köken ayrımı belirtmemekte; sadece konuşulan dilleri göstermektedir. Zira "Mardin ve öteki komşu illerde (Siirt, Şırnak gibi) asıl dilleri Süryanice olan bazı grupların zamanla dil ve inanç bakımından Kürtleştikleri Peter Alford Andrews tarafından tespit edilmiştir (Andrews 1992). Aynı zamanda İran asıllı Kürt aşireti olan Meşkin aşiretinin Araplaştığını dile getirerek etnik kökenin konuşulan dille farklı olabileceğini söyleyebiliriz. Yine Mardin'in özellikle merkez ve ilçelerinde farklı etnik gruplarının ortak anlaşma aracı olarak Türkçeyi tercih etmesi haritada Türkçenin yoğun bir şekilde görünmesini sağlamış olabilir. Mardin merkezde 24-65 yaşları arasında uygulanan 100 kişilik ankette meslek grubu, cinsiyeti, ana dili ne olursa olsun istisnasız herkesin Türkçeyi anadili kadar konuşup anlayabildiği tespit edilmiştir. "Anadiliniz nedir?" sorusuna Mardin'de doğup 3 yaşından itibaren farklı şehirlerde büyüyen 37 yaşındaki biri Türkçe şeklinde yanıtlamıştır. Fakat aynı kişi anne-babasının anadilinin ve evde konuşulan dilin Arapça olduğunu belirtmiştir.

Ebeveynlerin anadili ile evde konuşulan dilin, bireyin tanımladığı kendi anadiliyle farklılık gösterebileceği anketten çıkarılabilmektedir. Mardin'e meslek, eğitim, evlilik dolayısıyla gelen bireylerin anadilinin Türkçe olduğuna, öteki dilleri sonradan öğrenmeye başladıklarına rastlanmaktadır. Mardinli bireyler "Anadiliniz nedir" sorusuna genellikle Kürtçe, Arapça ve Süryanice şeklinde cevap vermişlerdir. Yine anket sonucuna göre

daha önce ifade edildiği gibi anadili ne olursa olsun tüm bireyler Türkçeyi “Bildiginiz öteki diller” kısmına eklemiştirler. Yalnız özellikle 60-65 yaş arasındaki bay veya bayanların Türkçeyi yalnızca anlayıp konuşabildiklerini, Türkçe okuyup yazamadıklarını eklemektedirler. Anketten genel olarak çıkarılacak öteki sonuç ise evde ortak olarak konuşulan dilin bireyin anadiliyle uyumlu olduğudur. Anne ve babanın dili farklıysa (baba Arapça, anne Kürtçe gibi) birey, her iki dili de iyi bildiğini belirtmektedir. Her bireyin en az iki dilli olduğu anketten çıkarılacak en genel sonuçtur. Anadili Kürtçe olanlar Türkçeyi çok iyi, Arapçayı da az da olsa bildiklerini; ana dili Arapça olanlar Türkçeyi çok iyi, Kürtçeyi de iyi derecede bildiklerini; anadili Süryanice olanlar ise Arapçayı, Kürtçeyi ve Türkçeyi de çok iyi bildiklerini söylemektedirler. Elbette ki meslek grubuna göre dillerin sayısı değişmektedir.

Örneğin mesleği akademisyen olup anadili Kürtçe olan bireylerin bölge dilleri dışında İngilizce, Grekçe, Almanca, Fransızca bildiklerini; mesleği papazlık, kuyumculuk, dericilik olup anadilleri Süryanice olan bireylerin bölge dilleri olan Arapça, Kürtçe dışında İngilizce, Rusça gibi dilleri bildikleri dikkat çekmektedir. Bir diğer dikkat çekici unsur ise anadilleri Süryanice olan bireylerin Arapça ve Kürtçeyi daha sık kullandıklarını söylemeleridir. Bunda özellikle Mardin merkezde etnik köken olarak Arapların ve Kürtlerin daha yoğun olarak yaşamaları, Süryanilerin başka bölgelere göç etmeleri ve bölgede ihtiyaç duyulan iletişim dili olarak Arapça ve Kürtçenin kullanılması neden olmuştur. Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Örgütü'nün (UNESCO) 21 Şubat Dünya Anadili günü öncesinde yayımladığı “Tehlike Altındaki Diller Atlası”na göre Türkiye’de ciddi anlamda tehlikede olan diller arasında Sürya-

nicenin olması anketteki verileri doğrular niteliktedir. Ve yine aynı haberde, “Türkiye’de her geçen gün dillerin kaybolduğu ve Türkiye’de dil koruma programının olmadığı, Türkiye’deki dillerin güvensiz durumda olanlar, ciddi anlamda tehlikede olanlar, son derecede tehlikede olanlar, kesinlikle tehlikede olanlar şeklinde gruplandırılması ve her bir grubun içerisinde birçok dilin olması Türkiye gibi çok dilli, çok kültürlü bir ülke için oldukça sıkıntılı bir durum” ifadeleri yer almaktadır.³

Mardin Örneğinde Çok Dilliliğin Avantajları

Çok dillilik, büyük pozitif bir kazançtır. Çok dilliliğin ekonomik, ticari, kişisel, sosyal ve bilimsel faydaları vardır. Coğrafi konumu ve tarihi dokusuyla birçok medeniyete ve kültüre beşiklik yapmış Mardin’de birçok dil ve din bir arada yaşamaktadır. Farklı inanç ve kültüre sahip olan halkın bir arada yaşaması çok dilli bir ortamın oluşmasını kaçınılmaz hale getirmiştir. “Tarihsel süreç, hoşgörü ortamını yarattığı gibi, kültürlerin birbirlerinin dillerine de saygı göstermelerini sağlamaktadır” (Cengiz 2006: 46).

Çok dillilik ticari ve ekonomik olarak şehre katkı sağlamaktadır. Arapça veya Kürtçenin yoğun olarak konuşulduğu ülkelere giden Mardinliler gittikleri yerde iletişim sorunu yaşamamaktadır.

Mardin Örneğinde Çok Dilliliğin Dezavantajları

Çok dillilik istifade edilemediği durumlarda dezavantaja dönüşebilir. Bu dezavantajlık özellikle sosyal ve kültürel alanlar üzerinde kendini göstermektedir. Bunlar da farklı dilsel gruplar

3. www.bianet.org/bianet/bilim/112702-unesco-turkiyede-15-dil-tehlikede (17 Şubat 2009 tarihinde erişildi.)

içerisinde ele alındığında çoğunluk gruplarının azınlık gruplara karşı oluşturduğu davranış şekilleridir. Grosjean'ın (1982:123) belirttiği gibi hâkim olan (dominant language) dil toplumun genel olarak büyük bir çoğunluğu tarafından öğrenilip kullanılırken azınlık dili (minortiy language) sadece o toplum içerisinde yer alan azınlıklar tarafından öğrenilir ve kullanılır. Toplum içerisinde ve günlük sosyal yaşam alanı içerisinde kullanılan hâkim dil diğer dile göre daha prestijli bir dil olma avantajını da kazanacaktır.

“Yeni bir dili öğrenme aşamasında o dili iyi bir şekilde öğrenmek ve akıcılığa sahip olurken kendi anadilinde zayıflamaya sebep olmak kültürel adaptasyonun bütünsel bir parçasıdır” (Hammers ve Blanc 1982:124). Bireyin toplum içerisindeki yerinin belirlenmesi, sosyal statü, sosyoekonomik seviyesi, ait olduğu bölge gibi bir takım saptamaların yapılmasına olanak sağlaması ve sosyal kimliğin ortaya koyulması gibi özelliklerinin yanı sıra birbiri ile iç içe geçmiş “dil karışması” (interference) ve “kelime ödünç alma” (word borrowing) gibi bir takım durumları da beraberinde getirmektedir. Dil karışması durumunda çok dilli birey, bildiği dillerde neyin doğru veya neyin yanlış olduğu mantıksal düşünmesini veya dilleri de kontrol etme yeteneğini kaybeder. Yani bir bakıma çok dilli birey bir dilden diğerine bazı unsurları transfer ettiğinin ve kendi / karşı dilinde yeni biçimler oluşturduğunun farkında değildir.

Birden fazla dilin konuşulduğu ve etkileşim içinde olduğu Mardin’de dil karmaşasının ve kelime ödünç almanın yaşanması tabii bir durumdur. Arapça-Türkçe; Kürtçe-Arapça; Süryanic-Arapça ile karışık bir şekilde bir arada kullanılmaktadır. Örneğin Arapça “Nasılsın” sorusuna “Baş ene” şeklinde cevap verilmesi oldukça yaygındır. “Baş” Kürtçe iyi; “ene” Arapça ben

demektir. Veya öğrencinin “Muallim attana ödev” yani “Öğretmen bize ödev verdi” cümlesinde ödev sözcüğünün Türkçe, öteki sözcüklerin Arapça olduğu görülmektedir. “Gelmiyorsun sen” cümlesi her ne kadar Türkçede düz ve olumsuz bir cümle olarak görülse de Arapçada düz cümle gibi görünen yapıların aynı zamanda vurgulama yöntemiyle soru cümlesi olarak kullanılması bu cümlede de sondaki “r” harfi vurgulu, “u” sesi de uzatmalı söylenerek cümleye soru ifadesi katılmaktadır. Yine Süryanilerin Süryanice “tovono ya da kayisono” iyiyim anlamına gelen sözcükleri kullanmak yerine Süryanice “Nasılsın” sorusuna “Başno” şeklinde cevap vermektedirler. “Baş” Kürtçe iyi; “ono” Süryanice “ben” anlamına gelmektedir. Kürtçede kullanılan “buyurun” anlamındaki “kerem ke”deki “kerem” Arapça ikram, “-ke” ise Kürtçe bir ektir. Türkçe-Arapça etkileşimi “paşa, ağa, beg (bey)” gibi Türkçe sözcüklere Arapça çokluk eki olan “-at” ekinin eklenmesiyle “paşavât, agavât, begavât” şeklinde kullanılmasıyla kendini gösterir.

Dil Ölümü/Kaybı

Dil yaşamını işlevselliğiyle sürdürür. UNESCO kılavuzunda dil kaybı ile ilgili şu ifadeler yer almaktadır:

Bir dili yok olmaktan koruyabilmek için yapılabilecek en önemli şey insanların o dili konuşabilmesi ve çocuklarına öğretebilmesi için uygun koşulları yaratmaktır. Bu genellikle azınlık dillerini tanıyan ve koruyan ulusal politikaların, anadili eğitimi destekleyen eğitim sistemlerinin, o dili konuşan toplulukla dilbilimciler arasında bir yazı sistemi ve biçimsel yapı kazandırmak için yaratıcı bir işbirliğinin var olmasını gerektirir.

En belirleyici etken, dili konuşan topluluğun dile yöne-

lik tutumu olduğundan, çok dilliliği ve azınlık dillerine saygıyı yüreklendiren, bir dili konuşmanın ödev değil, zenginlik olduğunu hissettiren toplumsal ve siyasi bir ortam oluşturmak esastır.

Bugün bazı diller çok az konuşanı kaldığı için sürdürülemez durumda ama dilbilimciler, dili konuşan toplum da bunu isterse hiçbir iz bırakmadan kaybolmasın diye dili olabildiğince kayda geçirebiliyorlar.⁴

Joseph Vendryes Conferences de l'Institut de Linguistique de l'Université de Paris adlı eserinin 1933'te çıkan "La Mort de Langues" (Dillerin Ölümü) adlı konferansında dillerin ölüm sebeplerini şöyle açıklamaktadır:

1. Güçlü ve hâkim bir dilin millî dili yavaş yavaş sömürmesi
2. Bozuk dilli yeni kuşaklar oluşurken özgün dili konuşan insanların ölüp gitmesi
3. Gramerinin unutulması dolayısıyla dil bünyesindeki bozulma
4. Faydalı bir yabancı dile aşırı ilgi gösterilmesi
5. Yeni bir yabancı dili öğrenen kuşakların anadilini ihmal etmesi
6. Millî dil ile birlikte öğrenilen faydalı yabancı dil dolayısıyla çift dilli bir toplum haline gelmek ve zamanla faydalı yabancı dilin galip gelerek millî dili saf dışı bırakması
7. Başta dil olmak üzere millî kurumların taklitçilik yüzünden tahrip olması ve aydınların gafleti yüzünden anadilini kaba, aşağılık bir halk ve köylü dili sayılması
8. Millî dilin edebiyattan ve edebi yetenekten yoksun kalması

4. www.bianet.org/bianet/bilim/112702-unesco-turkiyede-15-dil-tehlikede (17 Şubat 2009 tarihinde erişildi.)

9. Millî dil ile yabancı dilin rekabeti sırasında halkın millî dile sahip çıkmaması

10. Çeşitli sebeplerle dilin ses yapısının bozulması ve telaffuz bozukluklarının ortaya çıkması

11. Yabancı ve yanlış türetmeler yüzünden millî dilin söz varlığı ve yapım sisteminin bozulması ve dilin tarihselliğinin tahrif edilmesi

12. Dilde hayata, çağa uyma ve hayatı ifade etme imkânının kalmaması

13. Konuşma dilinin yazı dili haline gelmesi

14. Anadilin çöküşü, yok oluşu karşısında toplumun topyekûn ilgisiz kalması (Buran 2006: 19)

Dil kendi yaşam alanı sınırları içerisinde ölebilir. Dil işlenmediği takdirde paslanır ve ölür. Birden fazla kültürün bir arada yaşadığı toplumlarda dillerin etkileşim kurması kaçınılmazdır. “İki dil temas halinde olduğunda dillerden birisi bir veya iki kuşak içerisinde zarar görür ve neticede ölür. Diğer yandan, bir temas durumu dillerden birisinin diğerini etkilemesi sonucunda dillerden birisi veya her ikisi de değişime uğrar” (Aarsen 1996:6). Bunun neticesinde de birden fazla dilin bir arada yaşadığı bu ortamda dillerden asgari olarak bir tanesi diğerlerine oranla etkin bir dil (majority language) olarak kullanılacaktır. Bir dilin farklı sebeplerle zamanla aşamalı olarak ortadan kalkmasına “dil ölmesi” (language death) veya “dil kaybı” (language attrition) denilmektedir (Seliger ve Vago 1991:3). Çok dillinin bildiği diller dil kullanım alanları içerisinde eşit olarak kullanılmamaktadır. “Anadilin diğer dile oranla daha altta kalması veya çekinik kalmasının sosyolinguistik etkeni ise prestij, sosyal statü, davranış ve kültürlenmenin dereceleri gibi dilin nüfuzsal etkileridir” (Seliger ve Vago 1991:4).

Mardin'de Araplar, Süryaniler, Kürtler kendi anadillerini dinî metinler dışında yazılı, görsel olarak kullanmamaktadırlar. Anadillerini sözlü iletişimde (dinleme-konuşma) aktif olarak kullanırken yazılı iletişimde (okuma-yazma) eğitim dili olan Türkçeyi kullanmaktadırlar. Dilin üst becerileri olan okuma ve yazmaya kendi anadillerinde hâkim olamadıkları aşikârdır. Şifahî olarak kullanılan ve nesilden nesile sadece sözlü olarak aktarılan bu dillerin unutulmaya yüz tutacağı her geçen asır sözcük kaybedeceği, dominant olan dilin altında ezilmeye mahkûm kalabilme ihtimali göz önünde bulundurulacak dil kaybını önleyecek atılımlarda bulunulmalıdır.

Sonuç

Birden çok yaşayan dilin varlığı birlikte yaşama kültürünün ürünüdür. Mardin'de Arapça, Kürtçe, Türkçe ve Süryanicenin kullanılmasıyla birlikte çok dillilik mevcuttur ve bu Mardin'de kültürel zenginliği sağlamaktadır. Bu diller hem şehrin çeşitli yerlerinde farklı kişiler tarafından kullanılmakta, hem de bu dillerin en az iki ya da üçü yöre insanı tarafından bilinmektedir.

Bir arada yaşayan farklı dillerin birbiriyle etkileşimi kaçınılmazdır. Kelime ödünç alma dile zenginlik katar. Fakat baskın dilin çekinik dile hükmetmesi dil kaybına sebebiyet verir. Bunu önlemek için milletlerin varlığını sürdürmeyi sağlayan dile gerekli hassasiyet gösterilmelidir.

Ülkenin resmî dilinin ve eğitim dilinin Türkçe olması hasebiyle Mardin'de anadilleri Arapça, Kürtçe, Süryanice olan bireylerin her birinin Türkçe biliyor olması Türkçenin bölgede hâkim/baskın dil olduğunun göstergesidir. Toplumda kabul görme, eğitim-öğretim, ekonomik sebepler başta olmak üzere ülkenin özellikle batısına doğru gerçekleştirilen göçler sonucunda göç

edilen yere uyum sağlama gibi nedenlerden ötürü aileler çocuklarının kendi anadillerinden ziyade Türkçeyi öğrenmeleri hususunda teşvik edici roller üstlenmektedirler. Birlikte yaşama kültürüne dâhil farklı dillere sahip olan bireylerin zenginliklerinin farkında olmaları için bilinçlendirilmeleri gerekmektedir. Bu bilinci sağlayacak, zenginliği hoşgörüyü karşılayacak aydınların varlığı mühimdir.

Anadillerini iyi bir şekilde öğrenemeyen bireylerin, yapılan bilimsel araştırmalar sonucunda öteki dilleri de tam olarak öğrenemedikleri bu nedenle çok dilli değil yarım dilli olarak nitelendirildikleri görülmektedir. Kendi anadilini ve öteki dilleri iyi şekilde öğrenemeyen bireylerin kendini ifade edemedikleri, çok dillilik sanılan bu durumun aslında olumsuz bir durum olduğu yapılan araştırmaların neticesidir. Dil ve zekâ arasındaki sıkı ilişki de göz önünde bulundurulursa anadile ve öteki dillere hâkimiyet bilişsel gelişimi arttıracaktır. Son zamanlarda çok dillilik ve çok kültürlülük, tehlike altındaki diller, birlikte yaşama kültürü farkındalığıyla bu zenginlik önemsenmeye başlanmıştır. Birlikte yaşama kültürünün ürünü olan çok dillilik Mardin ile birlikte başka bölgelerde de mevcuttur. Bu zenginliğin olgunlaştırılması için girişimler mevcuttur. Dil-kültür merkezleri ve enstitüler çeşitli araştırmalar ve çalışmalarla bu konuları ele almaktadır.

Kaynakça

AARSSSEN, Jeroen *Relating Events In Two Languages*, Amsterdam: Tilburg University Press 1996.

AKSAN, Doğan "Anadili", *Türk Dili Dergisi*, Cilt: 31, Sayı: 285, 1995, s: 423-434.

- ANDREWS, Peter Alford Türkiye’de Etnik Gruplar (Çev. Mustafa Küpüşoğlu) İstanbul 1992, s. 178-211.
- ATABEK, E. Çocuklar, Büyükler ve Tavşanlar, Altın Kitaplar Yayınevi, 1. bs. 1994.
- BURAN, Ahmet Doğu ve Güneydoğu Anadolu’nun Dil Atlası, Biyografi Net İletişim ve Yayıncılık, İstanbul 2009.
- BURAN, Ahmet “Karma Diller ve İki Örnek: Klasik Osmanlıca ve Kürtçe”, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 20, 2006, s.19-33.
- CENGİZ, Âlim Koray Dil-Kültür İlişkisi Açısından Hatay’da İki Dillilik, Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay 2006.
- FARUKİ, Süreyya Osmanlıda Kent ve Kentliler Kent Mekânında Ticaret Zanaat ve Gıda Üretimi 1550-1650 (çev. N. Kalaycıoğlu), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1993.
- GROSJEAN, François Life With Two Languages, U.S.A.: Harvard College 1982.
- HAMERS, Josiane F. ve Michel H.A. BLANC, Bilingualism and Bilingualism, Great Britain: Cambridge University Press 1989.
- KARAAĞAÇ, G. Dil, Tarih ve İnsan, Akçağ Yayınları, Ankara 2002.
- NALBANT, Mehmet Vefa “Çok Dillilik ve Taşıyıcı Dil Kavramları Bağlamında Siirt Merkez Ağzı ve Bazı Türkçe Sözcüklerin Durumu”, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 4/3 Spring, 2009, s-1606-1621.
- SAĞLAM, M. F. Almanya İlkokullarında Türkçe ve Türk Kültürü Programının Etkinliği, Kuzey Ren Festfalya Örneği, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Yayınları 1992.
- SELIGER, Herbert W. ve Robert M. VAGO, First Language Attrition Bilingualism, Great Britain: Cambridge University Press 1991.
- SENNETT, Richard Kamusal İnsanın Çöküşü (çev. A. Yılmaz, S. Durak), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1996.
- ŞENKAYA, Feriha Dildar “İki veya Çok Dillilik”, Hürriyet Gazetesi, 11 Haziran 2008.
- TEZCAN, N. ve ERİMER, G. Türk Dili I, Ankara: Uzman Matbaacılık 1983.
- UYGUR, N. Dilin Gücü, Birim Yay., 1. bs. 1984.

VARDAR, Berke Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü, ABC Kitabevi, İstanbul 1988.

YAZICI, Zeliha Almanya ve Türkiye’de Anaokuluna Devam Eden 60-76 Aylar Arasındaki Türk Çocuklarının Dil Gelişimi ile Okuma Olgunluğu Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, Gazi Üniversitesi: Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 1999.

TEMEL, Z. Fulya H. ŞİMŞEK BEKİR, “Erken Çocukluk Döneminde İkinci Dil Kazanımı”, Türk Dili, Sayı: 640, cilt 89, Nisan 2005, s. 294-298.

www.haberaktuel.com/turkiyede-kimler-hangi-dili-konusuyor-haberi-217928.html, (20 Ağustos 2009 tarihinde erişildi)

www.bianet.org/bianet/bilim/112702-unesco-turkiyede-15-dil-tehlikede (17 Şubat 2009 tarihinde erişildi)

www.wikipedia.org/wiki/Resmi_dil (28 Şubat 2012 tarihinde erişildi)